

ПЕДАГОГІЧНА СПІЛЬНІСТЬ – ТВОРЕЦЬ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

На даний час необхідними є дослідження функціонування педагогічної спільності, яка створює освітнє середовище. Це середовище все більше і більше впливає на якість і тривалість життєдіяльності людини. Воно формує людину творця, професіонала, громадянина. Важливими є умови і чинники розвитку педагогічної спільності, її стабільне функціонування в соціумі.

Ключові слова: освітнє середовище, педагогічна спільність, функціонування, зворотній зв'язок.

В даний момент необхідними є дослідження функціонування педагогічної спільності, яка створює освітнє середовище. Це середовище все більше і більше впливає на якість і тривалість життєдіяльності людини. Воно формує людину творця, професіонала, громадянина. Важливими є умови і чинники розвитку педагогічної спільності, її стабільне функціонування в соціумі.

Ключевые слова: образовательная среда, педагогическая общность, функционирование, обратная связь.

For this moment it is necessary to actively research functioning of pedagogical community, which create educational environment. This environment has influence on quality and duration of human life more and more. It forms the man-creator, the professional, the national. The conditions and the factors of the pedagogical community's development and its stable functioning in the society are important.

Key words: educational environment, pedagogical community, functioning, reverse connexion.

«Навіть біологічний сенс життя не може бути реалізований, якщо на долю людини припадає лише він. Яким би короткозорим і догматичним був просвітителю, що не зрозумів сутності культури, факт залишається фактом: існує дух творення культури.

Цей дух – живий дух, а не розсудливий інтелект»

К.Г.Юнг

Середовище в якому існує людина має багато шарів, сфер, тобто менших середовищ, що відрізняються своїми властивостями. Серед них – освітнє, яке забезпечує якість і рівень існування людини на Землі, в космічному просторі як істоти розумної, духовно розвиненої, що невпинно намагається пізнати Природу, щоб жити за її законами. Це середовище передає найбільш важливу інформацію про загальнокультурні людські надбання і суспільно корисну життєдіяльність людини від покоління до покоління, між народами і цивілізаціями. Тому важливо знати особливості його функціонування. Освітнє середовище немислиме без педагогічної спільності, яка його створює.

Кожен із нас входить у різні спільності, групи. Поняття «спільність» виражає єдність елементів, що складають ціле. Слово спільність може асоціюватись із словом община, яке має дещо інший семантичний відтінок. Для стародавніх поселень східних слов'ян складні питання вирішувались миром (общиною), вона відігравала регулюючу, виховну функцію життєдіяльності людей. Після відміни кріпацтва община виконувала різні функції і серед них регулятора образу життя людей («народної педагогіки») [1]. Усіх нас виховують (виховання без навчання уявити важко), тобто ми зазнаємо педагогічного впливу. Люди, що займаються вихованням інших можуть належати до різних етнічних, вікових, професійних груп, але разом

складають педагогічну спільність. Нажаль, за багатомілітну історію людства лише зараз робляться спроби на належному науковому рівні збагнути її роль, функції у суспільних процесах і розвитку потенцій людської природи, визначити джерела внутрішнього розвитку цієї спільності та інші процеси, феномени, що в ній виникають та відбуваються.

Проблема великих соціальних груп є актуальною більше століття, а в епоху світових процесів глобалізації поготів. Дослідження в цій області проводили Г.М. Андреева, А.І. Горячева, О.А. Донченко, В.П. Казміренко, М.Г. Макаров, Г.Г. Ділігенський, А.Р. Лурія, Б.Д. Паригін, В.Т. Циба та інші.

У силу різних причин вивчення багатьох реальних спільностей вітчизняними науковцями не велись, тому відсутні фундаментальні дослідження професійних спільностей, у тому числі, педагогічної. Об'єктом дослідження є педагогічна спільність, яка створює освітнє середовище.

Ми вважаємо, що дослідження педагогічної спільності, необхідно вести на межі філософії, соціології (соціології освіти і соціології виховання) і соціальної психології. У світовій науці багато існує досліджень у сфері освіти. Так, Е. Дюркгейм і М. Вебер дослідили соціальні функції освіти, її зв'язок з економічними і політичними процесами, а також педагогічні соціальні процеси. Т. Парсонс запропонував досліджувати освіту як інститут соціалізації в сучасному суспільстві, розглядати навчальні установи та їх елементи як соціальні системи (системи ролей, норм та ін.). Відомі в соціології фундаментальні положення теорії «постіндустріального суспільства» Д. Бейла поширюються і на освіту. Багато науковців наголошують на зростанні ролі освіти як фактору соціальних змін. А структурний функціоналізм розглядає будь-який процес, у тому числі, пов'язаний з функціонуванням школи, тільки у зв'язку з категорією соціальної системи. Е. Дюркгейм, стверджує рівність в освіті, але вона принципово неможлива в сучасному суспільстві з його розподілом праці.

До великих груп належать класи, нації, професійні та вікові групи. Ділігенський виділяє два типи соціальних груп. Об'єднання людей, які мають загальну об'єктивну і соціально значиму ознаку є типологічною групою першого

типу. Такою ознакою може бути демографічний показник. Характеристика груп за таким показником визначається їх значенням, роллю в системі суспільних відносин (на виробництві, в сім'ї). До другого типу груп належать люди, які свідомо об'єднуються (партії, союзи, релігійні групи тощо). У першому типі вирішальне значення має об'єктивний бік утворення спільності, а в другому – суб'єктивний. Тобто другий тип є психологічною спільністю. Автор теорії не ставить знак рівності між об'єктивною і суб'єктивною спільностями [2].

Вважаємо, з одного боку, що професійні групи належать до першого типу спільностей (за Ділігенським), бо ознакою об'єднання є професія, тобто об'єктивний чинник. З іншого боку, люди свідомо об'єднуються в професійні групи, тому в певній мірі вони належать до другого типу спільностей, бо вибір професії людина здійснює свідомо, тобто суб'єктивно. Але саме в цьому виборі, як правило, відсутній той мотиваційний компонент, що є в людей, об'єднаних у рухи, партії, союзи тощо. Суб'єктом нашого дослідження є педагогічні колективи, педагогічні соціальні інститути та інші об'єднання людей, що здійснюють педагогічну діяльність, поряд із професійною, в структурі різноманітних соціальних, професійних і інших спільностей.

Педагогічна спільність є нелінійною системою, адже її розвиток, результати функціонування є неоднозначними (людський чинник, людська індивідуальність). Але і в африканському, загубленому в часі, племені і розвиненій країні педагогічна спільнота виконує практично одні і ті ж інваріантні функції. Поняття функція системи тісно пов'язуємо з поняттям процесу, який є упорядкованою подією, що має тенденцію до повторення з певною регулярністю. Така особливість функцій спільності може означати їх закритість (незмінність) у іншому випадку функції повинні докорінно змінюватись, адже система розвивається, трансформується (закон переходу кількісних змін у якісні). Ми припускаємо, що педагогічна спільність є закритою й відкритою системою одночасно. Тобто в залежності від певних умов вона функціонує як відкрита система або закрита. Ці умови задає співвідношення між рівнем задоволення інваріантних функцій у суспільстві та системним розвитком педагогічної спільності як однієї із спільностей

соціуму. В сучасній Україні педагогічна спільність зазнає всебічної, глибокої трансформації, тому функціонує більше як відкрита система. Цей процес із часом уповільниться, зміниться кількісний показник трансформацій і характер функціонування спільності. Вона займе своє, нове місце в суспільстві згідно нових до неї вимог з боку внутрішніх системних змін, держави, інших спільностей. Педагогічна спільність взаємодіє з іншими спільностями, при цьому границі між спільностями можуть розмиватися. Ступінь включення людей у спільності (ідентифікація із спільнотою), взаємовідношення між спільностями визначають їх соціально-психологічний статус.

Організація середовища – це і є організація певної структури відношень і в середині соціуму, яка генерує соціальний простір (поле) і породжувану ними відповідну атмосферу [3]. Адже важко уявити формування сучасної особистості поза межами освітнього середовища, а виховання людини не існує без цілеспрямованої, упорядкованої взаємодії людини та соціуму. Предметом дослідження є умови взаємопосилення організаційних і самоорганізаційних чинників функціонування педагогічної спільності в процесі формування освітнього середовища, яке відповідає запитам динамічно розвиваючого суспільства. У зв'язку з цим мета дослідження полягає у встановленні організаційних і самоорганізаційних чинників функціонування педагогічної спільності та науково-методичному обґрунтуванні раціонального їх використання.

«Соціальним суб'єктам, зокрема – людині, належить активна роль у подоланні ентропійних процесів, тобто в упорядкуванні, структуруванні середовища шляхом творення матеріальних і духовних цінностей. У системі «соціальний суб'єкт – соціальне і техногенно-природне середовище» у першій її складовій закладено механізм, антиентропійна дія якого спрямована на відтворення і створення штучного ціннісного середовища. З цієї загальної картини протидії творювальних і руйнівних тенденцій ціннісних перетворень, що є розвитком культури, цивілізації, впливає призначення кожного соціального суб'єкта й, зокрема, особистості: знайти своє місце в структурі соціуму, бути ним затребуваним на певну роль у механізмах творення цінностей» [4]. Німець-

кий вчений А. Майєр досліджував загальні соціологічні закономірності освіти і виховання як соціальні процеси, акцентуючи увагу на функціях. Педагогічна спільність знаходиться у певних відношеннях (співвідношеннях) з іншими спільнотами, ці відношення задають функції (які можуть не співпадати з природними для педагогічної спільності), соціальні інститути, що є важливою складовою, педагогічної спільності, реалізують їх. Ось тому суттєвою умовою взаємопосилення організаційних і самоорганізаційних чинників функціонування педагогічної спільності є відповідність функцій заданих відношенням (співвідношенням) спільностей функціям природним. Невідповідність, навпаки, приводить до виникнення умов, які сприяють взаєморуйнуванню організаційних і самоорганізаційних чинників функціонування спільності. Такі умови є деструктивними, виникають завдяки різноманітним деформаціям у соціальних відносинах та соціальних інститутах. Наприклад, виникнення помилок при проведенні реформ у суспільстві (хід і результати приватизації, безробіття); суспільні деформації (розмивання культурних, соціальних цінностей; правовий нігілізм; втрата моральності, духовних цінностей тощо).

Педагогічна спільність (ПС) є комплексною системою. Комплексну систему розглядаємо як сукупність елементів у їх взаємодії. Вона характеризується наявністю багатьох меж, які дозволяють підтримувати її цілісність. Кожен елемент системи має свої межі, тобто відношення, співвідношення з іншими [2]. Наприклад, загальноосвітня школа і вуз, кожен із цих соціальних інститутів і структурних елементів освітнього середовища взаємодіють один із одним і знаходяться в певному співвідношенні, яке забезпечує відтворення інтелектуального потенціалу суспільства.

Ми припускаємо, що педагогічна спільність може бути комплексною системою адаптивного і не адаптивного типу, в залежності від умов функціонування (не адаптивного типу – при несприятливих зовнішніх умовах). Педагогічна спільність адаптивного типу характеризуються наявністю відкритих каналів, що зв'язують її з оточуючим середовищем, певною системною зворотного зв'язку, здатністю до цілепокладання, саморегуляції, самодирективності і самоорганізації.

Функціонування педагогічної спільності можна розглядати з позицій найбільш відомих синергетичних шкіл, адже педагогічна спільність є системним утворенням: теорія катастроф Р.Тома; теорія дисипативних структур І. Пригожина; теорія нестационарних структур С. Курдюмова; теорія детермінованого хаосу Г. Хакена. Одна із синергетичних аксіом свідчить про те, що зміна потоків входу-виходу, які приводять систему в стан значної нерівноваги, виводять наявний стаціонарний стан на межу стійкості. Тобто порушення балансу обміну між середовищем є шляхом переходу системи в якісно інший стан. З одного боку описано фізичний процес, але він має місце і в соціальних процесах. Так, реальне заниження ролі освіти в суспільстві (один із критеріїв статусу у суспільстві високо освічених фахівців, наприклад, лікарів, інженерів) привело до значного погіршення виконання педагогічною спільністю своїх функцій в ньому (неадекватність характеру функціонування спільноти, реалізації нею соціального запиту реальним потребам суспільства), а це в свою чергу – до системної кризи (як один із важливих чинників) в суспільстві. Освітня функція розвиває інтелект громадянина і суспільства в цілому, що в свою чергу створює підґрунтя до переходу суспільства в якісно новий стан. Результати одного з анкетувань (проведених за участю автора) свідчать, що лише 30% вчителів підтримали вислів – приказка «Вік живи – вік учись» зараз не модна. То чи може педагог з такими думками виконувати свої функції? Відповідь є очевидною. Як може спільність трансформуватись адекватно запитам сучасного, цивілізованого і демократичного суспільства, якщо третина її представників не усвідомлює важливості навчання, освіти в житті людини? Це риторичне запитання, але відповідь на нього і в теоретичній та й практичній площині необхідно шукати зараз.

Педагогічна спільність не адаптивного типу має обмежену кількість відкритих каналів, має порушення в системі зворотного зв'язку. Відкриті канали необхідні для протікання процесів енерго-інформаційного обміну в середині системи, а також аналогічні процеси між нею і іншими системами. Інші суспільні спільності недооцінюють важливості якісного функціонування педагогічної спільності, виконання нею

таких функцій як соціального контролю (вона полягає в прищепленні поведінки, що схвалена суспільством, у формуванні звичаїв, що ґрунтуються на суспільних цінностях), інтеграції (її сутність у згуртуванні людей шляхом опанування ними зразків поведінки, в основі яких лежить усвідомленість необхідності враховувати при досягненні своїх інтересів мету та інтереси інших людей). Наприклад, органи місцевого самоврядування (інша спільність) мало приділяють уваги проблемам педагогів (педагогічна спільність). Також, бізнесова структура, яка не сприяє професійному зростанню своїх працівників, не враховує в структурі функціонування педагогічний компонент. Тобто рівень і характер взаємодії, цих спільнот не забезпечує їх спільне ефективне функціонування в соціумі.

Відношення, співвідношення між спільностями, на наш погляд, створюють умови взаємопідсилення і взаєморуйнування організаційних чинників функціонування педагогічної спільності. Наприклад, на свідомість і поведінку вчителів найменший вплив мають засоби масової інформації, це підтверджує анкетування представників різних професійних спільнот. Тобто педагогічні проблеми соціуму практично не висвітлюються (за вище наведеними даними – від 6,92% до 5,80%), існує, до певної міри, інформаційний вакуум із проблем виховання, освіти, навчання та розвитку людей. У наш час, коли інформаційні потоки фактично впливають на забезпечення нормального функціонування різних соціальних інститутів та вирішенню більшості проблем людства, педагогічна спільність знаходиться на рівні користувача цих потоків і майже не бере участі їх створенні. Тому формування позитивного інформаційного поля, яке організує посилення функціональності педагогічної спільності, є важливою умовою її існування. На думку Дюркгейма діяльність педагогів повинна сприяти стабільності суспільства.

Під зворотнім зв'язком розуміємо процеси, що відповідальні за отримання, інтерпретацію і передачу інформації в межах системи, а також між системою і зовнішнім середовищем. Зворотній зв'язок забезпечує орієнтацію спільності в зовнішньому середовищі і передбачає механізми виправлення допущених помилок; прояснення сенсу стимулів, що поступають зовні; обробки інформації, а також отримання

нової інформації, енергії та виведення її із системи, коли вона є надлишковою або шкідливою. В педагогічній спільності такі порушення відбуваються, як правило, у відношеннях з іншими спільностями. Педагогічна спільність, в Україні на даному етапі її розвитку, є не адаптивною, цю думку підкріплює аналіз результатів багаторічних спостережень, аналіз друкованих праць науковців, проведені дослідження. Адже, мають місце постійні порушення у виконанні функцій педагогічною спільністю (комунікативною, виховною, освітньою, регулюючою та ін) та в системі зворотного зв'язку.

Педагогічний колектив є основним структурним елементом педагогічної спільності, а вчитель є її типовим представником. Тому наші дослідження ми здійснюємо через вивчення умов функціонування педагогічних трудових колективів різних освітніх соціальних інститутів. У менеджменті вважається, що розуміння мотивації персоналу є ключем до ефективного управління, як результат виконання функцій притаманних даному виду діяльності. Існує величезна кількість теорій мотивації. Їх можна поділити на теорії, що зосереджуються на виявленні і аналізі чинників мотивації (теорія ієрархії потреб А.Маслоу; теорія придбаних потреб Мак Клеllandа; двох факторна теорія Герцберга) та теорії, що вивчають динаміку взаємодії різних мотивів, які спрямовують поведінку людини (теорія очікування В.Врума, Е.Лоулера, Л.Портера; теорія постановки цілей Е.Лока; теорія рівності С.Адамса).

Спільності проходять етапи свого розвитку і люди, які входять до них теж. Г. Г. Ділігенський (1975) виділяє три етапи, що відповідають ступеню розвитку групи: типологічний (низький), ідентифікації, солідарності. Читач може самостійно визначити, на якому етапі розвитку знаходиться педагогічна спільнота в Україні. Але головним є те, що педагогічна спільність формує освітнє середовище, яке в свою чергу формує і розвиває психічне середовище людини, її духовність, моральний простір. Історія становлення нашої держави неодноразово демонструє важливість виховання людей з високим духовним осердям, яке не дає можливості людській совісті спати, порушувати основні закони суспільного життя.

Література

1. Дилигенский Г.Г. Некоторые методологические проблемы исследования психологии больших групп // Методологические проблемы социальной психологии. М.: Наука, 1975. – С.196-205.
2. Донченко О., Романенко Ю. Архетипи соціального життя. – К., 2001.
3. Циба В.Т. Контури системної соціальної психології // Соціальна психологія, №1, 2003, – С.28-29.
4. Социальная психология / Под ред. А.Н.Сухова, А.А.Деркача. – М., 2002.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2011 р.